

VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE A ETIKA

Prof. PhDr. Vladimír Smékal, CSc.

Emeritní profesor, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně

Motto:

*Rozhodl jsem se, že se přestanu zabývat
studiem neživé přírody
a pokusím se pochopit,
jak je to možné,
že člověk sice ví, co je dobré,
ale dělá to, co je zlé.*

Sokratés (Xenofón: *Vzpomínky na Sokrata*)

Cílem přednášky je ukázat, jakou roli v etické kultuře osobnosti mají podmínky utváření osobnosti a stupeň psychosociální vývojové zralosti, která nemusí korespondovat s biologickým věkem.

Etické hodnoty, přesvědčení, zásady, postoje a styl morálního chování patří k získaným složkám osobnosti. Je třeba odmítnout názor, že by v etické kultuře osobnosti hrála přímou roli genetika, ale lze přijmout předpoklad, že k antropologickým univerzáliím – i v sekulárním pohledu – patří náklonnost člověka jak k dobru, tak ke zlu.

PODMÍNKY UTVÁŘENÍ OSOBNOSTI

Už Antifonés konstatoval, že „*Prostředí, kde se člověk zdržuje většinu dne, určuje jeho charakter.*“

Výzkumy rodin a školní výchovy jednoznačně potvrzují, že tam, kde se vyskytuje pozitivní attachment a zájem pracovníků s dětmi a mládeží, negativní sociální projevy a rizikové chování se minimalizují.

Máme k dispozici řadu výzkumných dat o významu pozice dítěte v rodině, workoholismu rodičů, partnerských krizí, chudoby a sociální zanedbanost, které vedou k morálním dilematům - zakomplexovanosti, sklonu krást, závidět, šikanovat, poškozovat věci, projevat apatii a sociální necitlivost.

A naopak tam – kde v působení na děti a mládež převažuje nepodmíněná láska, respekt k oprávněným zájmům, pěstování sociální perspektivy, rozvíjení dovedností hodnotně trávit volný čas – převažují pozitivní rysy charakteru, jako je respekt k dobrým hodnotám, základní lidská slušnost, zájem o veřejné blaho.

Psychologie individuálních rozdílů mezi lidmi se stále více přikládání ke stanovisku, že rozhodující zdroj povahových odlišností tkví v **socializaci** (v tradici a zvycích, které jsou přenášeny a udržovány **memy**, nikoliv však geny), ve **výchově** a v **individuaci**.

Výstižně tuto zkušenost glosuje R. Dreikurs, jehož teze mohou sloužit jako výzva k postupnému výzkumnému ověřování nebo dokládání z již ověřených tvrzení.

**Žije-li dítě v ovzduší kritiky, učí se odsuzovat druhé;
žije-li dítě v ovzduší nevraživosti, učí se nenávidět;
žije-li dítě v ovzduší výsměchu, učí se nejistotě;
žije-li dítě v ovzduší výčitek, učí se pociťovat vinu;
žije-li dítě v ovzduší snášenlivosti, učí se být trpělivé;
žije-li dítě v ovzduší povzbuzování, učí se smělosti;
žije-li dítě v ovzduší oceňování, učí se kladně hodnotit druhé;
žije-li dítě v ovzduší přímosti, učí se být spravedlivé;
žije-li dítě v ovzduší bezpečí, učí se důvěřovat druhým;
žije-li dítě v ovzduší uznání, učí se sebedůvěře;
žije-li dítě v ovzduší přátelství a lásky,
učí se nacházet a projevovat lásku ve světě.**

ANALÝZA VÝVOJOVÝCH STÁDIÍ ROZVOJE MRAVNÍ KULTURY OSOBNOSTI

Vývojová typologie J. Loevingerové

Jiný přístup k určení vývojových stupňů vypracovala J. Loevingerová (1969). Zabývá se otázkou, jak se během vývoje utvářejí v osobnosti kontrolní instance, rostoucí způsobilost kontrolovat své impulsy a podřizovat nižší vyššímu. Tento růst seberegulace se dá také charakterizovat jako vývoj jáství, svědomí, morálky, resp. jako vývoj k odpovědnosti za své činy a k ohleduplnosti (uvážlivosti) ve vztahu k druhým a ke světu vůbec.

V uvažování o osobnosti jako celku budeme na tyto vývojové typy pohlížet jako na struktury, které se mohou v kterémkoliv vývojovém období zafixovat a přetrvávat; což znamená, že osobnostní vývoj se zastavil, přestože fyzicky se osobnost vyvíjí dále. Toto překlápění vývojového v interindividuální je stále častějším důsledkem nerovnoměrnosti v utváření osobnosti, a v etické kultuře osobnosti zdroj morálních problémů.

Prvnímu roku života odpovídá stadium **autistické, předsociální**. Pro kojence je přirozené, že je pohroužen do svých pocitů, i když postupně reaguje na své blízké oživením, radostí a na cizí opatrnou nedůvěrou. Ustrne-li však člověk na této úrovni až do dospělosti, je oddělen od druhých, neumí se začlenit, je často odkázán na život v zařízení sociální péče.

Pro druhý a třetí rok života je normální **být ovládnán impulsy** (stadium impulsivní). Dítě si dělá co si právě "zamane", aniž je s to zvažovat následky. Působí dojmem bezohlednosti, i když takto je nemůžeme hodnotit. Ustrne-li na této úrovni do dospělosti, máme před sebou amorálního psychopata, který neumí odkládat uspokojení svých potřeb nebo se dokonce těch nežádoucích vzdávat.

Pro čtvrtý až osmý či desátý rok života je přirozené být **oportunistický**. Dítě využívá příležitosti, poslouchá, jen aby se zalíbilo, jedná svévolně, cítí-li, že se na to nepříjde. Jeho morálka je "vypočítavá", i když zejména tato poslední charakteristika platí až pro dospělé, kteří na této úrovni ustrnuli.

Osmý či desátý až čtrnáctý či šestnáctý rok věku je období **konformní**. Zde dospívající dodržuje "pravidla hry", protože se nechce lišit, protože chce být jako ostatní. Ve skupině orientované sociálně prospěšně si počíná slušně, v gangu se chová hrubě. Ovšem velmi záleží na tom, s jakým ideálem se mladý člověk identifikuje. Mnozí lidé si vybírají své prostředí podle toho, s jakým typem lidí se chtějí konformovat. V dospělosti jde o řadového přízpusobivého člověka.

Po šestnáctém roce se někteří dospívající dostávají na úroveň **uvědomělou**, která se vyznačuje tím, že člověk již dobře rozpoznává, co se sluší a jedná v souladu s normou, protože ji schvaluje jako svou **povinnost**.

Šesté stadium předpokládá dospělost a je označováno jako **seberealizující**. Lidé, kteří se na tuto úroveň osobnostní zralosti dostali, jednájí podle morálních norem proto, že se s nimi vnitřně ztotožnili, že to vyjadřuje jejich vnitřní smysl bytí a života, že to odpovídá jejich založení a tíhnutí.

Kohlbergův model morálního vývoje

- (1) První úroveň – **Prekonvenční usuzování** – je nejnižší úroveň morálního vývoje. Aktivita dětí na této úrovni nevykazují žádnou internalizaci morálních hodnot; morální usuzování je určováno vnějšími odměnami a tresty.
- (2) **Konvenční usuzování** – druhá úroveň – zahrnuje jedince, kteří internalizovali určité standardy, ale jde o standardy druhých (rodičů, sociálních norem atd.).
- (3) Usuzování jednotlivců v rámci třetí úrovně morálního vývoje – **Postkonvenční usuzování** – má komplexně internalizovaný morální standardy, a již žádný důvody založený na standardech druhých (Kohlberg, 1978). Např. člověk, který je na šestém stádiu konfrontován s konfliktem mezi zákonem a etickou vědomou vůlí, bude respektovat etické vědomí, i když tím riskuje svou osobní pohodu (Santrock, 1997).

Kohlbergův model stojí na třech hierarchických úrovních, z nichž každá má dvě stádia. Na každém stádiu se důvody, které jedinec uvádí na obhajobu jednotlivých odpovědí na morální dilemata, stávají složitějšími.

Kohlberg ujišťuje, že morální myšlení se může vyvíjet na základě výchovy, díky sociální interakci, kognitivním konfliktům, pozitivní morální atmosféře a demokratické participaci (Kohlberg, 1969).

Hájí na spravedlnosti založený komunitní přístup k výchově, která staví na rovnosti účastníků, na „vlastnictví“ rozhodování každého člena skupiny a na učiteli, který hájí zralé morální usuzování, ale nepředkládá mravní principy autoritativním způsobem. (Harding&Snyder, 1991).

Selmanův model

Svým výzkumem R. L. Selman vytvořil stádia přejímání sociálních rolí (social role taking stages), které je možno chápat jako spojení mezi Piagetovými stádii logického usuzování

a Kohlbergovými stádii morálního usuzování.

Jeho model sestává ze čtyř vzájemně interagujících komponent:

- (1) logického usuzování,
- (2) mravního usuzování,
- (3) přejímání sociálních rolí
- (4) a informací (Lozzi, 1990)

Selman klade důraz na úlohu zkušenosti a učení, takže pokrok v zaujímání **sociální perspektivy** (pojem, který Selman zavedl a který se jeví jako vhodnější než pojem „prosociální orientace“) závisí hlavně na zkušenostech člověka s druhými, včetně vhodné sociální stimulace a výchovy. Postup na vyšší úrovně zaujímání sociální perspektivy závisí hlavně na správných sociálních zkušenostech (Atwood, 1992).

Pět stádií morálního vývoje podle Selmana:

Stádium 0 (3 – 6 let): Děti nedovedou jasně rozlišovat mezi jejich vlastní interpretací situací a hlediskem druhého.

Stádium 1 (5 – 9 let): Ačkoliv si děti uvědomují, že druzí mohou mít odlišné názory (hlediska) než oni, nejsou s to chápat tyto názory (hlediska).

Stádium 2 (7 – 12 let): Starší děti a preadolescenti jsou s to nahlížet na své myšlenky a city z hlediska druhých, ale nejsou s to podržet obě perspektivy současně.

Stádium 3 (10 – 15 let): Adolescenti se dokáží vymanit ze svých způsobů nahlížení i z hledisek druhých, a dokáží zaujmout neutrální perspektivu třetí osoby.

Stádium 4 (adolescence – dospělost): Lidé na této úrovni zralosti jsou s to chápat své myšlenky a jednání na více abstraktní úrovni, která zahrnuje generalizovanou sociální perspektivu (Selman, 1980).

Restův model

Na rozdíl od Piageta a Kohlberga, kteří pojednávají o logickém a morálním usuzování, James Rest poskytuje rámec pro porozumění morálnímu chování. Jeho čtyřkomponentový model obsahuje morální citlivost, morální úsudek, morální rozhodování a morální čin.

Rest uzavírá, že jeho návrh by měl být využit jako východisko pro formulování cílů programu etické výchovy. Efektivní výchova charakteru by tedy měla respektovat vývojové úrovně dětí a vytvářet program podle nich.

Fáze morálního rozhodování podle Resta:

- (1) **Morální citlivost** je poznání, že existuje situace, v níž morální jednání může být žádoucí a že také činy mohou mít následky pro druhé.
- (2) **Morální úsudek** je úsudek o tom, co je žádoucí udělat, zatímco
- (3) **Morální rozhodování** zahrnuje posuzování alternativ a zvažování pro a proti ve světle jejich pravděpodobných následků pro aktéra a pro druhé.
- (4) **Morální čin** se týká vůle a dovedností uskutečnit rozhodnutí (Rest, 1983).

Zakotvení etické kultury osobnosti v charakteru

Etickou kulturou osobnosti se v tomto sdělení rozumějí ty rozvinuté vlastnosti osobnosti, postoje a názory, které rozhodují o mravní a morální úrovni jednání a prožívání osobnosti. V současné psychologii se tyto rysy osobnosti shrnují v pojmu „morální inteligence“. (Viz A. Hass, 1999). I když rozšíření inteligence na všechny oblasti činnosti, bývá kritizováno, můžeme morální inteligenci považovat za schopnost rozpoznat dobro a zlo a chovat se v souladu s morálními hodnotami. Jinak řečeno, morálně inteligentní je člověk, který se řídí svým svědomím a neustále sleduje, zda respektuje uznávaný mravní kodex a snaží se o nápravu. Z poznatků vývojové psychologie plyne, že v závislosti na věku a formativních podmínkách je morální rozhodování často živelné a utlitární; není-li etická kultura osobnosti rozvinutá a stále svědomím kontrolovaná a korigovaná, je výše uvedené tvrzení ideálem.

Poselství Hassovy práce lze shrnout v následujících pěti charakterových kvalitách osobnosti:

- Empatie – schopnost vcítovat se do osobnosti druhých a jednat tak, abychom je psychosociálně (a samozřejmě ani fyzicky) nezraňovali
- Spravedlnost – jednat v souladu se „zlatým pravidlem mravnosti“, které říká, nečiňme jiným, co nechceme, aby oni činili nám (tedy nebyt ovládnáni starými křivdami, závisť, falešnými sebeaprezentatčními strategiemi, náhodnými impulsy, touhou po štěstí, nepodléhat lakotě, touze po bohatství druhého, ale řídit se ideálem podílet se na obecném dobru)
- Povinnost – být připraven bližnímu pomáhat, když je na tom hůře než my (starost o druhé, nezištné dávaní – proti neustálému naříkání a sobectví)
- Důstojnost – považovat za svou povinnost pomáhat lidem k dobrému životnímu pocitu (lítost, lichocení, kritika, soudy o druhých, pocit důležitosti, pomluva, omluva, odpuštění, žádost o pomoc, rada)
- Sebeovládání – umět odložit uspokojení okamžité touhy (tedy nedělat vždy to, na co má člověk právě chuť (nebezpečné city, láska, životní příležitost, myšlenky pro sebe, kdy promluvit, hromosvod problémů, pokušení, stereotyp)

Etické a občanské kompetence byly vytyčeny v dokumentu *Evropský referenční rámec* (2008) jakožto doporučení EU, a stávají se kognitivním a akčním jádrem ctností a předností (virtues and strengts) charakteru, které již dříve vymezil přední současný světový psycholog M. Seligman (2003) jako zásadní teoretický, výzkumný i diagnostický projekt jím rozvíjeného směru tzv. pozitivní psychologie. Jeho koncepce již začíná tvořit základ propojení teorie

osobnosti

a praktické etiky zaměřené na formování charakteru.

Jeho program definující ctnosti a přednosti, zakotvuje občanské, sociální, etické i politické ctnosti v systému, který bude perspektivně ověřován empirickými výzkumy občanské a politické kultury mladých lidí s cílem aplikovat je do etické a občanské výchovy ve školách.

Seligmanova teorie byla již operacionalizována v dotazníku VIA (podle Peterson, Ch., Seligman, M. E. P., 2004). A pro její důležitost ji uvádíme v následujícím přehledu jako program šesti ctností a 24 předností (silných stránek charakteru), který by měl být vhodně aplikován

ve výchovně vzdělávacím systému do RVP a ŠVP a realizován zejména prostředky zážitkové pedagogiky i v práci s dospělými a v programech tréningu manažerů a politiků.

Klasifikace ctností a silných stránek charakteru

(podle M. Seligmana)

I. MOUDROST A POZNÁNÍ (WISDOM AND KNOWLEDGE) – kognitivní silné stránky, které provázejí získávání a využívání vědomostí

- (1) **Tvořivost (Creativity), originalnost, vynalézavost:** být originální a produktivní v myšlení a konání (zahrnuje také umělecké výtvary, ale neomezuje se pouze na ně).
- (2) **Zvídavost (Curiosity and interest in the world), zájem, vyhledávání nového, otevřenost novým zkušenostem:** projevovat zájem o získávání zkušeností pro ně samotné; být fascinován novými věcmi a tématy; bádát a objevovat.
- (3) **Otevřenost mysli (Judgment and critical thinking), úsudek, kritické myšlení:** promýšlet a posuzovat věci ze všech úhlů; nečinit ukvapené závěry; umět změnit názor ve světle nových důkazů; spravedlivě zvažovat všechna pro a proti.
- (4) **Láska k učení (Love of learning):** osvojovat si nové schopnosti a znalosti, zvládat nové tematické celky ať už samostudiem nebo v rámci formální výuky; (souvisí se zvídavostí, ale přesahuje ji tendencí jedince rozšiřovat své dosavadní poznání systematickým způsobem).
- (5) **Vhled (Perspective), moudrost:** schopnost dát moudrou radu druhým; mít takový pohled na svět, který je pro jedince i pro ostatní lidi smysluplný.

II. ODVAHA (COURAGE) – emocionální silné stránky zahrnující uplatnění vlastní vůle k dosažení cíle navzdory vnějšímu či vnitřnímu odporu

- (6) **Statečnost (Bravery), udatnost:** neutíkat před ohrožením, výzvou, obtížemi nebo bolestí; vyjadřovat svůj názor i proti opozici, zachovat se podle vlastního – byť nepopulárního – přesvědčení (zahrnuje fyzickou odvalu, ale neomezuje se pouze na ni).
- (7) **Vytrvalost (Persistence), pracovitost, píle:** dokončovat započaté; vytrvat v činnosti navzdory překážkám a obtížím; zažívat pocit uspokojení z dokončování úkolů.
- (8) **Integrita (Authenticity, honesty), autentičnost, upřímnost:** říkat pravdu; chovat se a prezentovat se upřímně; nic nepředstírat; přijímat zodpovědnost za vlastní pocity a činy.
- (9) **Vitalita (Vitality), radost, elán, nadšení, energičnost:** mít nadšený a energický přístup k životu; nedělat věci jen napůl či pouze z povinnosti; prožívat život jako dobrodružství; cítit se čilý a aktivní.

III. LIDSKOST (HUMANITY) – interpersonální silné stránky, které zahrnují navazování a udržování vztahů

- (10) **Láska (Love):** vážit si blízkých osobních vztahů s druhými lidmi, obzvláště s těmi, kteří sdílení a péči opětuji; být s někým v důvěrném vztahu.
- (11) **Laskavost (Kindness), velkorysost, starost a péče, soucit, altruistická láska, přívětivost:** konat laskavosti a dobré skutky; pomáhat druhým a pečovat o ně.
- (12) **Sociální inteligence (Social intelligence), emoční inteligence:** být vnímavý vůči pocitům a motivům druhých lidí i svým vlastním; vědět, jak se vhodně zachovat v různých sociálních situacích; poznat, co ostatní motivuje.

IV. SPRAVEDLNOST (JUSTICE) – občanské silné stránky, které jsou základem zdravého fungování komunity

- (13) **Občanství (Citizenship)**: sociální zodpovědnost, loajálnost, týmová práce; dobře pracovat jako člen skupiny nebo týmu; být loajální vůči skupině; podílet se a sdílet.
- (14) **Spravedlivost (Fairness), nestrannost**: jednat se všemi lidmi stejně čestně a spravedlivě; nedovolit, aby osobní pocity ovlivňovaly rozhodnutí; dát všem stejné příležitosti.
- (15) **Vůdcovství (Leadership)**: povzbuzovat skupinu, jíž je člověk členem, k dosažení výkonu; udržovat dobré vztahy ve skupině; organizovat skupinové aktivity a dohlížet nad jejich průběhem.

V. UMÍRNĚNOST (TEMPERANCE) – silné stránky, které chrání před neumírněností a nestřídmostí

- (16) **Odpuštění a milosrdenství (Forgiveness, mercy)**: umět odpouštět těm, kteří se provinili; přijímat druhé i s jejich nedostatky; dávat lidem druhou šanci; nebýt pomstychtivý.
- (17) **Pokora a skromnost (Humility, modesty)**: nechat za sebe mluvit svoje činy; nesnažit se být středem zájmu; nepovažovat se za výjimečného.
- (18) **Obezřetnost (Prudence)**: být opatrný při rozhodování; zbytečně neriskovat; neříkat a nedělat to, čeho by člověk později litoval.
- (19) **Autoregulace (Self-regulation), sebekontrola**: usměrňovat své pocity a chování; být disciplinovaný; ovládat své touhy a emoce.

VI. TRANSCENDENCE (TRANSCENDENCE) – silné stránky, které člověka propojují s univerzem a vnášejí do života smysl

- (20) **Smysl pro krásu a dokonalost (Appreciation of beauty and excellence), úcta, úžas, nadchnutí se**: být vnímavý, umět ocenit krásu a dokonalost a/nebo vynikající výkony v různých oblastech života – od přírodních krás přes umění, matematiku, vědu, až po každodenní zkušenosti.
- (21) **Vděčnost (Gratitude)**: být si vědom dobrých věcí, které se dějí, a být za ně vděčný; umět vyjádřit díky.
- (22) **Naděje (Hope), optimismus, orientace na budoucnost**: očekávat od budoucnosti jen to nejlepší a aktivně se snažit dosáhnout cílů; být přesvědčen, že je možné dospět k lepší budoucnosti.
- (23) **Smysl pro humor (Humor), hravost**: mít rád legraci a škádlení; umět ostatní rozveselit a rozesmát; vidět světlé stránky života; umět žertovat (nejen vyprávět vtipy).
- (24) **Spiritualita (Spirituality), zbožnost, víra, smysl**: mít ucelenou představu o vyšším účelu a smyslu světa; znát své místo v řádu vesmíru; mít smysl života a víru, která člověka vede, formuje a je zdrojem útěchy.

Předkládanou klasifikaci autoři nepovažují za konečnou verzi, naopak předpokládají, že -6st4-ně dojde díky novým teoretickým přístupům a empirickému ověřování k její úpravě. Při vytváření budoucích verzí klasifikace chtějí využít jimi vytvořených měřících nástrojů, jako jsou např. VIA-IS Values in Action Inventory of Strengths nebo VIARTO Values in Action Rising to the Occasion Inventory (Peterson, Seligman, 2004).

Jedním z cílů bádání psychologů zabývajících se výzkumem silných stránek charakteru je nejen další empirický výzkum, ale také praktické využití poznatků na poli aplikované pozitivní psychologie – zejména v rámci intervencí směřujících k posílení konkrétních silných stránek charakteru a obecně ke zlepšení osobní pohody a kvality života.

V současných přístupech k formování etické kultury osobnosti se znovu objevuje pojem 'ctnost', a to často v souvislosti s občanskými a politickými kvalitami jednání lidí. Protože morálku možno považovat za zlatou nit občanské a politické kultury osobnosti, věnujme pozornost i tématu ctnosti.

Ve filosofických, antropologických, teologických, etických, právních, politologických, psychologických, pedagogických i studiích i v umělecké literatuře se od starověku po současnost objevují úvahy poukazující na charakteristiky osobnosti, které podporují konstituování důstojných podmínek soužití lidí a jsou rozhodující v rozvoji společnosti, civilizace a kultury. Tradičně se tyto charakteristiky osobnosti označují termínem „ctnosti“, ve scholastice byl zaveden též termín „mohutnost“ („potentia“, angl. „strength“ – termín do češtiny též překládaný jako „přednost“ nebo „síla“) – což je název pro jednotky osobnosti, které z ctností vyplývají, resp. ctnosti reprezentují na obecné úrovni.

Etymologie českého slova *ctnost* je „čest“, „pocta“, „úcta“ (eEhre, eEhrlichkeit), kdežto etymologie latinského slova pro ctnost - Virtus - (německy „Tugend“), spíše znamená to, co čeština označuje jako povahu, mužnost, zmužilost, statečnost, udatnost. Tím je jasně vyjádřena souvislost pojmu ctnost s etikou, kde se o ctnostech nejvíce pojednává; proto se ctnost často definuje jako mravní síla, ušlechtilost, vynikající vlastnost, přednost, zdatnost, výtečnost, zásluha, moc, síla.

Vztah hodnot a ctností

V psychologii jsou ctnosti často charakterizovány jako tendence realizovat hodnoty, které jsou jejich základem. Jde o hodnoty jako sociální a mentální reprezentace toho, co je považováno za cenné a významné, jako to, co je uznáváno celou společností nebo aspoň velkým počtem jejích členů a co přispívá k blahu a kvalitě života. Časté slovní spojení „hodnotové orientace“ vyjadřuje, že nás hodnoty mají orientovat k tomu, co je uznání hodné, že fungují jako pravidla či direktivy.

Můžeme se shodnout na tom, že ctnost je získaná dispozice jednat v souladu s hodnotami, resp. chovat se v souladu s pravidly etickými, politickými, občanskými.

Už Sokrates definoval ctnosti jako smýšlení, které je zaměřeno na uskutečňování morálních hodnot.

Reprezentativní český filosofický slovník definuje ctnost jako „*trvalý stav mysli vedoucí ke konání mravně dobrých skutků, ochotné plnění mravního zákona*“ (J. Kratochvíl, K. Černocký, 1934).

„*Ctnosti chtějí dát lidskému společenství řád. Existují křesťanské ctnosti (víra, naděje, láska) a morální ctnosti (upřímnost, soucit, velkorysost, mírnost). Důležité jsou takzvané občanské ctnosti jako odvaha, píle, zdvořilost, přizpůsobivost.*“ (P. Hahne, 2007)

Občanské ctnosti lze charakterizovat jako repertoáry osobního stylu (smýšlení a jednání), o kterých panuje obecná shoda, že jsou důležité pro dobré fungování společenství (volně podle Cynthia LY, 2008).

Za důležité aspekty občanských ctností lze v tomto vztahovém rámci považovat kultivovaný způsob komunikace (tj. umět naslouchat, snažit se o dosažení shody v názorech, a umět přispět k tomu, oč v debatě jde); slušné chování (tj. prezentovat se vhodným oblečením, mluvou a vystupováním, nenapadat druhé a nevyvolávat napětí), píli a aktivní účast na společenském dění.

Sara Bosin (doktorandka Case Western Reserve University) vyjadřuje přesvědčení, že občanská ctnost pomáhá lidem pochopit jejich vazby na společnost a jejich odpovědnost za společné soužití. Odvolává se na R. Putnama (2000), který definuje tři občanské ctnosti: **aktivní účast na veřejném životě, důvěryhodnost (spolehlivost) a vzájemnost**, která vzniká v sociální propojenosti lidí.

A. MacIntyre (2004) připomíná Aristotelovu *Etiku Nikomachovu*, a jeho kritiku individualistické morálky, a v souladu s Aristotelem soudí, že svobodný lidský život je možný jen v dobré společnosti, kde každý člověk sleduje nejen „vnější dobra“ jako jsou moc, sláva nebo peníze, a vyjadřuje přesvědčení, že dobrý život je založen na uplatňování ctností, v nichž jsou promítnuty obecně sdílené představy o tom, co je dobré a co špatné.

Zdůvodňuje, že krize moderních společností, které resignovaly na obecně uznávaná „dobra“, se zračí zejména v krizi výchovy, a v úpadku politiky. Markantní je to i ve veřejném

životě, kde začíná převažovat narcismus sebeprosazujících se jednotlivců nad sounáležitostí.

I když upřednostňuji pozitivní pohled, přece jen považuji za vhodné upozornit na dva významné pohledy z dějin kultury a politiky, které ukazují na to, co překáží rozvoji občanských ctností. Jde o pohled klasika světové historie E. Gibbona a obnovitele svobodné Indie M. Gandího.

V klinické a poradenské oblasti znamená přístup zaměřený na silné stránky přesun od terapie a vztahu terapeut–klient spíše ke koučingu, v němž nehovoříme o problému nebo poruše, ale o zvyšování výkonu, budování schopností a posilování pozitivních stránek osobnosti.

I přes určité výhrady, představuje klasifikace silných stránek charakteru a ctností v každém případě významné obohacení současné psychologie a pokus o doplnění obrazu osobnosti a jejího charakteru o kladné aspekty.

Na koncepci charakterových ctností a předností, kterou M. Seligman vytvořil, je pozoruhodné, že je opřena o historickou analýzu pojetí charakteru v dějinách psychologie a kultury a že jeho výzkumy objevily, resp. znovu potvrdily čtyři základní ctnosti MOUDROST, SPRAVEDLNOST, STATEČNOST a UMĚŘENOST - které byly formulovány již v antice Platonem, a na něž navazují Aristoteles, Seneca a stoikové, sv. Tomáš Akvinský a v současnosti např. novotomista J. Pieper. Potvrzuje se tím známé rčení, že „*Skutečně nové je to, na co se už zapomnělo*“ (M. Koperník).

Za připomenutí stojí i seznam čtyř ctností formulovaný J. A. Komenským v jeho *Vševýchově* jako obecný cíl vzdělání. Jsou to následující čtyři ctnosti jako základní hodnotové cíle výchovy:

- *Starostlivost o věci budoucí* (PROZÍRAVOST: nežít na úkor budoucnosti, myslet na budoucnost i na možnou krizi a kolaps)
- *Moudrost ve věcech přítomných* (MOUDROST: umět rozlišovat volit a rozhodovat uvážlivě)
- *Příchýlnost ke svornosti bez donucovací moci* (SOLIDARITA: vzájemnost a mírnost ve vztazích)
- *Úsilí, aby všechno konání bylo souladné, pravidelné a soustavné* (UMĚŘENOST: smysl pro řád)

Očekávané kvality charakteru jako základ etické kultury osobnosti

Když uvedený obšírný výklad shrneme do seznamu toho, na co by se školní i mimoškolní výchova a klima naší české společnosti mělo zaměřit, jde o pěstování zejména následujících charakteristik:

- Prosociálnost, solidarita
- Slušnost, čestnost, férovost
- Poctivost
- Empatie
- Zodpovědnost
- Uvážlivost (ohleduplnost)
- Moudrost
- Spravedlnost
- Statečnost
- Uměřenost

ZÁVĚR

Cílem tohoto sdělení je poukázat na význam studia formativních a vývojových osobnostních souvislostí s morální úrovní prožívání a jednání, a na širší souvislosti s rozvíjením politické a občanské kultury osobnosti.

Nemá-li se společnost zhroutit v hluboké krizi, je důležité vytvářet formační projekty spojené s evaluací jejich efektivity, aby se prokázalo, které vývojové a formativní vlivy jsou rozhodující pro utváření charakterových ctností jako základu politické a občanské kultury.

REFERENCE

- Allport, G.: *Patterns and growth of personality*. Holt, Rinehart, & Winston, New York 1961
- Bělohradský, V.: *Kapitalismus a občanské ctnosti*. ČS, Praha 1992.
- Benfield, E. C. (vyd.): *Občanské ctnosti*. Victoria Publishing, Praha 1995.
- Boehnel, B.: *Demokratický bonton pro dospívající mládež*. Samec, Praha 1948.
- Bosin, S: Civic Virtue – IN: <http://learningtogive.org/papers/paper12.html>
- Coan, R. W.: *Optimální osobnost a duševní zdraví*. Grada, Praha 1999.
- Cynthia, L. Y.: *What is civic virtue and what are some examples of it?* [Cynthia LY](#), 04. 04. 2008.
- Evropský referenční rámec viz: *Klíčové schopnosti pro celoživotní učení – Evropský referenční rámec* je přílohou doporučení Evropského parlamentu a Rady ze dne 18. prosince 2008 o klíčových schopnostech pro celoživotní učení, které bylo uveřejněno v Úředním věstníku Evropské unie dne 30. prosince 2006 - L 394. (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0>)
- Foerster, R. W.: *Škola a charakter*. Praha 1908.
- Gruen, A: *Šílenství normality*. Lumír Nahodil, Praha 2001.
- Hahne, Peter: *Konec legrace aneb Německo na kolenou a co my? Návrat domů*, Praha 2007.
- Hass, A.: *Morální inteligence. Jak rozvíjet a kultivovat dobro v nás*. Columbus, Praha 1999.
- Komenský, J. A.: *Vševýchova*. Státní nakladatelství, Praha 1948.
- Kratochvíl, J., Černocký, K.: *Filosofický slovník*. Občanská tiskárna, Brno 1934; 3. vyd.
- Künkel, F.: *Jugendcharakterkunde. Theorie und Praxis des Erwachsenwerdens*. F. Bahn, Schwerin i. Mecklb 1930.
- Loevinger, J.: *Ego Development*. Jossey-Bass, San Francisco 1976.
- MacIntyre, A.: *Ztráta ctnosti - k morální krizi současnosti*. OIKOYMENH, Praha: 2004.
- Müller, K. jr.: *Češi a občanská společnost*. Triton, Praha 2003, 2. vyd.
- Payne, J.: *Odkud zlo – O nezkrotnosti čili slabosti lidské vůle*. Triton, Praha 2005.
- Personality, Identity, and Character*. Edited by Darcia Narvaez and Daniel K. Lapsley. Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- Peterson, Ch., Seligman, Martin E. P.: *Character Strengths and Virtues*. Oxford University Press, New York 2004.
- Pieper, J.: *Ctnosti*. Portál, Praha 2000.
- Putnam, R. D.: *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*. Simon&Schuster, New York 2000.
- Rahner, K. a kol.: *Novou odvahu k ctnosti*. Vyšehrad, Praha 1998.
- Raus, D.: *Politika a ideál*. Návrat, Praha 1992.
- Ridley, M.: *Původ ctnosti - o evolučních základech jednání*. Portál, Praha 2000.
- Riesman, D.: *Osamělý dav*. Praha, Mladá fronta 1968 (český překlad, anglický originál 1961).
- Scott Peck, M.: *Svět, který čeká na zrození (A World Waiting to be Born – Civility Rediscovered, 1994)*. Argo, Praha 2003.
- Seligman, M.: *Opravdové štěstí (Authentic Happiness, 2003)*. Ikar, Praha 2003.
- Sokol, J., Mičienka, M., Jirásková, V.: *Občanské minimum*. ÚIV – Tauris, Praha 2002.
- Sokol, J.: *Etika a život*. Vyšehrad, Praha 2010.